

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Sakarya University Faculty of Theology

ISSN: 2146-9806 | e-ISSN: 1304-6535

Cilt/Volume: 26, Sayı/Issue: 49, Yıl/Year: 2024 (Haziran/June)

Hadis Rivâyet Etmekten Alıkoyan Unsurlar

Factors that Prevent from Narrating Hadith

Sait İnan

Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, İslami İlimler
Fakültesi Hadis Ana Bilim Dalı – Dr., Gaziantep Islam Science and Technology
University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Hadith

sait.inan@gibtu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-3850-9158>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 18/02/2024

Kabul Tarihi/Date Accepted: 20/05/2024

Yayın Tarihi/Date Published: 15/06/2024

Atf/Citation: İnan, Sait. "Hadis Rivâyet Etmekten Alıkoyan Unsurlar". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/49 (2024), 53-78. <https://doi.org/10.17335/sa-kaifd.1439327>.

İntihal: Bu makale, *iThenticate* yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This article has been scanned by *iThenticate* and no plagiarism detected.

Öz

Hadis rivâyet etmek konusunda bazı muhaddislerin ihtiyatlı bir tutum sergilediği dikkatlerden kaçmamaktadır. Böyle bir tavra neden olan birçok unsur bulunmakla beraber hadis rivâyetinden geri bırakan etkenler genelde hadislerin asıllarını korumaya yönelik çabalar ve ravilerin konuyla ilgili hassasiyetleri zemininde değerlendirilmiştir. Bu çalışmada hadis rivâyetine engel olan unsurlar tespit edilmeye çalışılmış, ancak sıhhat endişelerinin oluşturduğu hassasiyetler ve bu konu etrafında ifade edilen râvi titizlikleri ile ilgili hususlar dikkate alınmamıştır. Rivâyet etmekten alıkoyan unsurları kendi içinde güçlü ve zayıf olarak iki grupta ele almak mümkündür. Ancak makede davranış kalıplarına dönüşmeye sebep olan, etkin unsurlar ifade edilmiştir. Hadis rivâyetine engel olan durumlardan bir kısmı aktarım esnasında ortaya çıkabilecek eklemelere, azaltmalara ve yanlışlara karşı bir bilinç oluşturmak üzere ortaya çıkmıştır. Bunun yanında bir kısım çekinceler de rivâyet etmekten veya rivâyetin kendisinden değil, nakletmek için uygun şartların oluşmadığı harici unsurlardan kaynaklanmıştır. Son olarak hadis rivâyetini azaltan diğer bir unsur, râvilerin bu konuda takip ettiği yöntem ve tarzla ilgilidir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Rivâyet, Râvi, Rivâyetten sakınma, Rivâyeti azaltma

Abstract

The position of Prophet Muhammad in Islamic society gave rise to the separation of his words and actions from the ordinary and evaluated as divine guidance. The combination of the transmission culture to which the Arab society was accustomed and the sense of curiosity about what the Prophet Muhammad said led to the emergence of a strong tradition of narration. This situation, which allowed all believers to talk about the Messenger of Allah, caused some problems with the accuracy and appropriateness of the narrations. In this field, where individual differences such as memory power, level of comprehension, and sense of responsibility are determinative, problems such as forgetting or adding to the hadith during narration have emerged. To prevent this situation, headings on avoiding narration have been opened in Hadith sources, and related narrations have been listed. However, most of these narrations were used to express the meticulousness of the Companions and tabi'ün in narrating and the extent of their sense of responsibility. From this perspective, it was emphasized that the Companions and tabi'ün had the intention of conveying the hadith correctly and preventing any negative consequences. While these determinations are accurate, they are incomplete on one side. The reasons underlying the practices of narrating less and being meticulous while narrating are not only efforts to increase the reliability of hadiths. There are different sensitivities to this issue. In this study, the reasons for the sensitivities around the subject of abstinence will be determined, and various approaches other than the concerns for the authenticity of the transmission will be attempted to be seen.

There are a multitude of factors that may influence an individual's decision to refrain from transmitting hadiths. Given the expansive nature of this field, a limitation will be imposed, and the subject will be examined within a narrower framework to facilitate sound evaluations. Accordingly, the news containing the words that signify a reduction in narration and abstinence from it will be identified, and the factors that precipitate this phenomenon will be sought to be discerned. Some of the factors that reduce narration are strong and effective. Some of them are weak, temporary factors. The article presents the elements that effectively influence behavioral patterns.

It is inherent to the nature of narration activities that they may give rise to certain difficulties. In these cases, where the delicate balance between narrating and acting upon it is in favor of narrating, some of the companions and tabi'ün stated that true knowledge is not to narrate a lot, but to act upon it. In cases where special efforts were required, such as internalizing the learned knowledge, it was preferred to understand and comprehend it rather than reaching a lot of knowledge. For this reason, some of the most renowned narrators of hadiths advised a reduction in the number of narrations and an emphasis on comprehension.

Some directives to reduce the narration of hadith stem from external factors that do not create suitable conditions for narration. In this context, the Prophet highlighted the potential for individuals to fabricate hadith narratives during periods of social unrest and instability and sought to cultivate awareness about the transmission and reception of hadith. This situation caused some reservations about the reception and transmission of hadith, with some individuals becoming

indifferent to the hadiths they heard due to these corruptions. Furthermore, numerous renowned hadith narrators throughout history have deemed it inappropriate to transmit hadith to individuals who lacked an understanding of the hadith in question and did not accord it the requisite value. They were meticulous in this regard, providing invaluable guidance that hadith should not be transmitted to everyone indiscriminately.

Another factor that decreases hadith narration is related to the method and style followed in this regard. In his teachings on hadith, the Prophet followed a gradual method, did not overload people with uninterrupted and excessive information, and did not tire his interlocutors. Some of the individuals renowned for their hadith narration activities were also not in a hurry in the transmission of hadith, guided by the teachings of the Messenger of Allah, and disinclined to engage in excessive narration. The transfer of experience between generations had a decisive effect on teaching activities which became more focused on application and practice. This interaction, which can be expressed as the teacher-student relationship in Islamic sciences, also manifested itself in the science of hadith. Some students indicated that their teachers narrated less and they narrated less.

Keywords: Hadith, Narration, Rāwī, Avoiding narration, Reducing narration.

Giriş

Hız. Muhammed'in İslâm dinindeki konumu, onun söylem ve eylemlerinin sıradanlıktan sıyrılmasına ve ilahi yönlendirmeler olarak değerlendirilmesine sebep olmuştur. Arap toplumunun aşına olduğu nakilci kültür¹ ile Hız. Peygamber'in ne söylediğine dair merak duygusu bir araya gelince güçlü bir rivâyet geleneği ortaya çıkmıştır. Ancak bu durum Rasûlullâh'tan yapılan aktarımların doğruluğu ve yerindeliği hakkında bazı problemlere sebep olmuştur. Hafıza gücü, kavrayış düzeyi ve sorumluluk duygusu gibi bireysel farklılıkların belirleyici olduğu bir alanda; rivâyet sırasında unutmak, eksiltmek ve arttırmak gibi tehlikeler doğmuştur.² Hız. Peygamber bu konudaki suistimallere ve keyfilige engel olmak üzere kendi adına yapılan asılsız beyanları yalancılık olarak değerlendirmiş ve böylesine bir cürmü işleyenleri cehennemdeki yerine hazırlanmak tehdidiyle uyarmıştır.³

Hız. Peygamber'in ifade ettiği ikâzlar ve yönlendirmeler sadece kendi zamanını etkilemekle kalmamış, onu takip eden dönemlerde de bu uyarıların

1 Mahmud Şükri b. Abdillâh b. Mahmud el-Alûsî, *Bulûğu'l-erab fi ma'rifeti ahvâli'l-Arab*, thk. Muhammed Behçet el-Eserî (Dâru'l-Kitâbi'l-Mısri, ts.), 1/38, 39.

2 Ebû Abdullâh İbn Mâce Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabî, ts.), "Mukaddime", 3.

3 Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, thk. Kemal Yusuf el-Hût (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409/1988), 5/295; Ebû Bekr ibn Hemmâm b. Nafi' Abdurrezzâk, *el-Musannef*, thk. Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî (Beirut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1403/1982), 6/109; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şu'ayb Arnavud - Adil Mürrşid (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2000), 11/25; Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdîrrahman b. el-Fazl ed-Dârimî, *es-Sünen*, thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî (Riyad: Dâru'l-Muğni, 1412/1991), "Mukaddime", 46; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Muhammed Zühayr b. Nasr (Beirut: Dâru Tevki'n-Necât, 1422/2001), "Ehâdisü'l-enbiya", 49; Ebû'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beirut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1412/1991), "Mukaddime", 4.

etkisi devam etmiştir. Hadis kaynaklarında rivâyetten sakınma bâbları açılmış, konuyla ilgili merfu hadisler ile sahâbe ve tabiûn görüşleri sıralanmıştır.⁴ Ancak serdedilen haberlerin neredeyse hepsi selefin rivâyette gösterdiği titizliği, sorumluluk duygularının boyutlarını ifade etmek sadedinde kullanılmış, buradan hareketle sahâbe ve tabiûnun hadisi doğru nakletmek, herhangi bir suistimale kapı aralamamak düşüncesinde olduğu vurgulanmıştır. Bu tespitler her ne kadar doğru olsa da bir yanıyla eksiktir. Az rivâyet etmek, titizlik göstermek şeklindeki uygulamaların altında yatan nedenler sadece sıhhat düzeyini arttırmaya yönelik çabalar değildir. Bu konuda farklı hassasiyetlerin de olduğu görülmektedir. Bu çalışmada konu etrafında oluşan sakınmak türündeki hassasiyetlerin nedenleri tespit edilecek, aktarımın sıhhatine yönelik kaygıların dışında kalan farklı yaklaşımlar görülmeye çalışılacaktır.

Hadis naklinden geri durmaya neden olan çok sayıda unsur olabilir. Sınırları çok geniş olan bu alanda, konuyu ihata edip sağlıklı değerlendirmeler yapabilmek için bir sınırlandırmaya gidilecek ve mesele daha dar bir çerçeveden ele alınacaktır. Buna göre içerisinde rivâyeti azaltmak ve ondan geri durmak anlamına gelen lafızların yer aldığı haberler tespit edilecek, buna neden olan unsurlar görülmeye çalışılacaktır. Ancak “*Men kezebe aleyye*” gibi sıhhati korumaya yönelik hadisler çalışma alanımızın dışında tutulacaktır.

Klasik hadis eserlerinde çalışmaya kaynaklık eden rivâyetler için müstakil başlıklar açılmıştır. Buhârî (ö. 256/870), Kitabu'l-İlim'de,⁵ Dârimî (ö. 255/869), Müslim (ö. 261/875) ve İbn Mâce (ö. 273/887) Mukaddime bölümlerinde farklı başlıklar altında ilgili rivâyetleri sıralamışlardır.⁶ Râmhürmüzî (ö. 360/791) *el-Muhaddisu'l-fâsıl* isimli eserinde altı başlıkta rivâyetin kerih görüldüğü durumlarla ilgili haberleri zikretmiştir.⁷ Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) de *el-Câmi' li-ahlâki'r-râvî* isimli eserinde yedi farklı başlıkta konuyla ilgili rivâyetleri ifade etmiştir.⁸ İbn Abdilber (ö. 463/1061) *Câmi'u beyâni'l-ilm*'de iki başlıkta konuyu ele almıştır.⁹ Fakat hadislerin sıhhatini korumaya yönelik reflekslerin dışında kalan, rivâyeti azaltmaya neden olan durumları müstakil olarak ele alan bir çalışma yoktur. Makale bu yönüyle özgün bir içeriğe sahiptir.

4 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 5/293; Dârimî, “Mukaddime”, 19; İbn Mâce, “Mukaddime”, 3; Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen b. Abdirrahmân Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâ'i*, thk. Muhammed Accâc el-Hatîb (Beyrut: Dâru'l Fikir, 1391/1971), 549; Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi' li-ahlâki'r-râvî ve âdâbi's-sâmi'*, thk. Muhmûd et-Tahhân (Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 1403/1982), 2/8.

5 Buhârî, “İlim”, 48, 49.

6 Dârimî, “Mukaddime”, 21, 25, 28, 41; Müslim, “Mukaddime”, 3; İbn Mâce, “Mukaddime”, 3.

7 Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, 549, 553, 566, 571, 579, 585.

8 Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi' li-ahlâki'r-râvî*, 1/137, 327, 330, 331, 334, 335, 341.

9 Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed İbn Abdilber el-Kurtûbî, *Câmi'u beyâni ilm*, thk. Ebu'l-Eşbâl ez-Züheyri (Sudi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzi, 1415/1994), 1/758, 2/998.

1. Rivâyet Etmekten Geri Bırakan Unsurlar

Hadis rivâyetinden alıkoyan unsurların ifade edileceği bu başlıkta davranış kalıplarına dönüşmeye sebep olan, etkin unsurlar ifade edilecektir. Sürekliliği olmayan, anlık değişkenlerin neden olduğu rivâyete engel durumlar dikkate alınmayacaktır. Örneğin abdestsizken ya da yaşı büyük olanın yanında rivâyet etmemek gibi hususlar aşılabilecek basit engellerdir. Bu hususların hadis rivâyetine engel teşkil ettiğini, külli değişimlere sebep olduğunu söylemek ikna edici olmayacaktır.

1.1. Rivâyet Etmek ve Amel İlişkisi

Hız. Peygamber'in hadisleri müminler açısından iki sorumluluk doğurmaktadır. Bunlardan ilki kişinin öğrendiklerini hayatına yansıtmasıdır. Kur'ân'da vurgu yapılan sâlih amel, ahlâk, ibadet, muamelât ve takva gibi hususlar bu sorumluluğun icrası ile mümkündür.¹⁰ İkinci sorumluluk ise kişinin öğrendiklerini bir başkasına aktarmasıdır. Tebliğ, irşat ve emri bî'l-ma'rûf nehyi anî'l-münker¹¹ gibi görevlerin yerine getirilmesiyle tezahür imkânı bulan bu sorumluluk, bilginin bir başkasına aktarılmasını gerekli kılmaktadır.¹²

Bahsi geçen sorumluluk alanları nakletmeyi uzmanlık alanı haline getirmiş râviler açısından düşünüldüğünde, rivâyet etmek ve onunla amel etmeye titizlik göstermek gibi güçlükleri olan bir durum karşımıza çıkmaktadır. Burada sağlanması özel çaba gerektiren bir denge söz konusudur. Çünkü rivâyet etmeyi merkeze alan bir yaklaşımda öğrenilen her bilgi bir başkasına ulaştırılmak üzere muhafaza edilir ve bunların yayılması için gayret gösterilir. Ancak Hız. Peygamber'den sadır olan hususlar, öncelikle amel etmek için vaz edilmiştir. Bununla ilgili olarak bir hadiste Hız. Peygamber, İsrâ gecesi dudakları ateşten makaslarla kesilen bir grup görmüş ve bunların kim olduğunu Cebrail'e sormuştur. Cebrail onları iyiliği emredenler, nefislerini unutanlar, olarak nitelemiştir.¹³ Buhârî'deki bir rivâyette de kıyamet günü şiddetli azap gören bir insanın durumu betimlenmiş ve buna sebep olan husus, öğrettikleriyle amel etmemek olarak ifade edilmiştir.¹⁴ İlimle amel ve onu bir başkasına aktarmak konusunda Hız. Peygamber'in bir hedef olarak belirttiği şu hadis

10 *Kur'ân-ı Kerim Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2005), el-Bakara 2/82, 129, 151, 172, 177, 189, Âl-i İmrân 3/164, en-Nisâ 4/57, el-A'râf 7/26, et-Tevbe 9/108, el-Hicr 15/99, Tâhâ 20/76, el-Furkân 25/70, el-Ankebût 29/7, ez-Zariyât 51/50, el-Mülk 67/2.

11 Dârimî, "Mukaddime", 46; Buhârî, "Enbiya", 50, "Şirket", 6; Müslim, "İman", 78; İbn Mâce, "Fiten", 20; Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî, es-Sünen, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid (Beyrut: Mektebetü'l-Asriye, 1435/2014), "Melâhim", 17; Ebû İshâ Muhammed b. İshâ b. Sevre et-Tirmizî, es-Sünen, thk. Beşşar Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1403/1982), "İlim", 3, "Fiten", 11, 12, 70.

12 Bu sorumlulukların izlerini hadislerde görmek mümkündür. bk. Tirmizî, "Züh'd", 2.

13 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 20/223.

14 Buhârî, "Bedü'l-halk", 10.

önemli bir ölçü vermektedir. “Sadece şu iki kişiye gıpta edilir: İlki, Allah’ın verdiği malı yine Allah yolunda harcayan kimse; ikincisi ise Allah’ın verdiği ilimle amel eden ve onu bir başkasın öğretene kimse.”¹⁵

Rivâyet ve amel dengesinde belirtilen durumla ilgili olarak, rivâyet etmek amel etmeye engeldir, şeklinde bir yaklaşım yanlış olacaktır. Bildiğiyle amel etmek ve onu başkasına öğretmek imkânsız bir durum değildir. Fakat nakletmeyi meslek haline getiren bir kısım şahıslarda konuyla ilgili denge, rivâyet etmekten yana bir durum arz edince zamanla rivâyet etmeyi azaltan, onunla amel etmeyi önceleyen anlatımların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Konuyla ilgili rivâyetler, meselenin anlaşılmasına katkı sunacaktır. Avn b. Abdullah’ın (ö. 115/733) bildirdiğine göre Abdullah b. Mes’ûd “İlim hadislerin çokluğuyla değildir, ilim kalpteki Allah korkusudur.” demiştir.¹⁶ Mâlik b. Enes (ö. 179/795), ilmin çok rivâyet etmek olmadığını, Allah tarafından kalbe koyulan bir nur olduğunu bildirmiştir.¹⁷ Mahled b. el-Hüseyn (ö. 191/807) “Hadis naklinden çok ahlaka ihtiyacımız var.”¹⁸ tespitiyle önemli bir ölçüye işaret etmiştir.

Bir kısım haberlerde ilimde önemli olanın, amel etmek olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu anlatımlarda direkt rivâyet etmekten bahsedilmese de erken dönemlerde ilim kelimesinin hadis anlamında kullanılmasından yola çıkarak hadis konusunda önemli olanın onu ezberlemek, almak olmadığı; önemli olanın onunla amel etmek olduğu sonucuna gidilecektir. İmam Şafîi’nin (ö. 204/820) “İlim hafızaya alınan şey değil, sana faydası olandır.”¹⁹ şeklindeki değerlendirmesi düşüncemizi desteklemektedir. Süfyân b. Uyeyne’den (ö. 198/814) nakledilen “Bu ilim ancak kendisine tabi olduğunda fayda verir.” rivâyeti de tespitimizi güçlendirmektedir.²⁰

Konuyla ilgili en dikkat çeken değerlendirmeden biri de Ebû İdrîs el-Havlânî’ye (ö. 80/699) ait olan “Kim yalnız nakletmek için hadis alırsa cennetin kokusunu alamaz”²¹ ifadeleridir. Bu haber amel niyeti taşımayan aktarımlar için bir engel teşkil edebilecek bir içeriğe sahiptir. Süfyân b Uyeyne (ö.

15 Buhârî, “İlim”, 15.

16 Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Horasanî el-Beyhakî, *el-Medhal ile’s-Süneni’l-Kübra*, thk. Muhammed Ziyaurrahman el-A’zamî (Kuveyt: Dâru’l-Hulefa Li’l-Kitabi’l-İslâmî, ts.), 314; Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebîr*, thk. Hamdî b. Abdulmecid (Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, 1415/1995), 9/102; İbn Abdilber, *Câmi’u beyâni ilm*, 1/758.

17 Ebu’l-Kâsim Abdurrahman b. Abdillâh el-Cevherî, *Müsnedü’l-Muvatta*, thk. Lütfü b. Muhammed es-Sağîr - Taha b. Ali (Beyrut: Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, 1418/1997), 88; Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü’l-fâsil*, 558; Ebü’l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî, *el-İlmâ’ ilâ ma’rifeti usûli’r-rivâye ve takyîdi’s-semâ’*, thk. Seyyid Ahmed Sakar (Kahire / Tunus: Dâru’t-Turâs / Mektebetü’l-Atıkiyye, 1390/1970), 217; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi’ li-ahlâki’r-râvî*, 2/174.

18 Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü’l-fâsil*, 559.

19 Beyhakî, *el-Medhal*, 325.

20 Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü’l-fâsil*, 558.

21 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 5/285; İbn Abdilber, *Câmi’u beyâni ilm*, 1/652.

198/814) kendisinden hadis nakletmek için gelen öğrencilerine “Önce bildiklerinizle amel edin, sonra size hadis naklelerim”²² demiştir. Bahsi geçen haberlerin bütününde, rivâyet etmek ve amel dengesinde nakletmekten yana motivasyonların güçlü olduğu durumlarda, amelin önemsendiği ve rivâyet etmeyi azaltan bir tutum sergilendiği zahirdir.

1.2. Tefakkuh ve İçselleştirme Çabası

Kur’ân’ın “Size kendi içinizden elçi gönderdik. O size âyetlerimizi okuyor, sizi arındırıyor, size kitabı ve hikmeti öğretiyor ve bilmediklerinizi öğretiyor.”²³ âyetiyle söylemlerine ve “Onda sizin için güzel örneklikler vardır.”²⁴ âyetiyle de davranışlarına çok büyük anlamlar yüklediği Hz. Peygamber, toplum üzerinde ciddi etkiler uyandırmıştır. Sahâbenin Hz. Peygamber’i dinlerken başlarında kuş varmış hassasiyetiyle hareket etmeleri bu durumun açık bir göstergesidir.²⁵ Bu etki şüphesiz muhataplar açısından güçlü güdülenmelere ve derin fikri muhasebelere sebep olmuştur.

Hz. Peygamber kendisinin öğretmen olarak gönderildiğini ifade etmiştir.²⁶ Eğitim öğretim faaliyetleri belli bir süreç ve devamlılık isteyen uzun soluklu faaliyetlerdir. Özellikle iman ve amel gibi sabit, muhkem hale gelmesi ciddi çabalar ve uzun uğraşlar gerektiren meselelerde, meydana gelmesi beklenen neticelerin birden hâsıl olduğunu düşünmek doğru değildir. Öğrenen açısından derin anlayış gerektiren bu hususlar, hazmetmek ve içselleştirmek için belli bir zaman aralığını gerekli kılmaktadır. Sahâbenin Kur’ân’ı onarlı âyetler şeklinde öğrenmesinde bu yaklaşımın izini görmek mümkündür.²⁷ İmam Mâlik’in (ö. 179/795) naklettiği bilgiye göre İbn Ömer (ö. 73/693) Bakara sure-sini sekiz yılda öğrenmiştir.²⁸

Hadis rivâyeti açısından konu ele alındığında, hadislerin hemen nakledilmek üzere öğrenilmediği, onu öğrenen kişinin bir an önce bunları aktarmak düşüncesinde olmadığı görülmektedir. Hadisi alan kişideki anlama ve içselleştirme çabası böyle bir alışveriş döngüsüne engel teşkil edecek mahiyettedir. Kaynaklarımızda rivâyeti anlamayı önemseyen, anlayışı derin isimlere

22 Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit Hatib el-Bağdâdî, *İktizâu’l-ilmî’l-amel*, thk. Elbânî (Beyrut: Mektebetü’l-İslâmî, 1397/1977), 83.

23 el-Bakara 2/151.

24 el-Ahzâb 33/21.

25 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 30/394; Ebû Dâvûd, “Tıb”, 1.

26 İbn Mâce, “Mukaddime”, 17.

27 Ebû Abdillah el-Hâkim Muhammed b. Abdillah en-Nisâbüri, *el-Müstedrek ale’s-Sahihayn*, thk. Mustafa Abdulkadir Atâ (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1411/1990), 1/743; Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübra*, thk. Muhammed Abdülkâdir ‘Atâ (Beyrut: Dâru’l-Kütubi’l-İlmiyye, 1424/2003), 3/170.

28 Mâlik b. Enes b. Mâlik, *el-Muvatta*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyai’t-Türâsî’l-Arabî, 1406/1985), “Kur’ân”, 11.

dair çok sayıda haber bulunmaktadır.²⁹ Ancak daha çok rivâyeti azaltarak derinleşmeyi tavsiye eden anlatımları sıralamak konu açısından daha isabetli olacaktır. Süfyân b. Husayn'ın (ö. ?) bildirdiğine göre İbn Şübrüme (ö. 144/761) kendisine "Hadis rivâyet etmeyi azalt onu anla" demiştir.³⁰ Başka bir kaynakta İbn Şübrüme'nin aynı hitabı Hüseyim b. Beşir'e (ö. 183/799) yaptığı da nakledilmiştir.³¹ Mâlik b. Enes (ö. 179/796) ilim hususunda istekli olan gençlerini görünce onlara rivâyeti azaltmalarını, onda derinleşmelerini tavsiye etmiştir.³² " İbn Abdilber, Şu'be'nin "Bu hadisler sizi namazdan ve zikirden alıkoydu, onu bırakmaz mısınız?" ifadesini açıklarken "Burada eleştirilen husus, anlayış ve derinlik olmadan rivâyetleri çoğaltmaktır" demiş.³³

Bahsi geçen tefakkuh ve içselleştirme çabasını bütün râviler için genellemek elbette mümkün değildir. Sadece nakletmek için hadis öğrenen, aldığı hadisi anlamadan aktaran çok sayıda isim olduğunu düşünmek mümkündür. Nitekim İbn Sîrîn (ö. 110/729) Kûfe'ye gittiğini, hadis talebinde olan 4000 kişi gördüğünü ve bunlardan ancak dört yüzünün anlayışta derinliğe ulaşabilecek insanlar olduğunu nakletmiştir.³⁴ Ancak hadis ilminde tanınmış bazı râvilerdeki anlama ve içselleştirme çabasının, rivâyet etmeyi azaltan bir boyuta ulaştığını ifade etmek mümkündür.

1.3. Toplumsal Yozlaşma

Hız Peygamber bazı rivâyetlerde kendisinden sonra meydana gelecek savrulmalardan, tehlikelerden bahsetmiştir. Kıyametin alametlerinden ve onun yakınlığından bahseden neredeyse tüm hadislerde Hz. Peygamber ileride vuku bulacak fitnelere ve bozulmalara dikkat çekmiştir.³⁵ O, "Sakın benden sonra birbirinin boynunu vuran kâfilere dönüşmeyin."³⁶ ve fitnenin yaşandığı zamanlarda "...oturan, ayakta durandan, ayakta duran yürüyenden, yürüyende koşandan daha hayırlıdır."³⁷ şeklindeki uyarılarla ümmetinin takınması gereken tavırlardan da bahsetmiştir. Bu uyarılarda dikkat çekici diğer bir husus, bozulmaların Hz. Peygamber'den hemen sonra, yakın bir gelecekte beklenmesidir. Müslim "Kıyametin Yakın Olması" başlığında konuyla ilgili na-

29 Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsil*, 241.

30 Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsil*, 558.

31 Ebû Bekr Muhammed b. Halef b. Hayyân Veki', *Ahbârü'l-kudât*, thk. Abdulazîz Mustafa el-Merağî (Beirut / Riyad: Âlemü'l-Kutub / Mektebetü'l-Medâin, 1366/1947), 3/37.

32 Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsil*, 559; Kâdî İyaz, *el-İlmâ'*, 1/216.

33 İbn Abdilber, *Câmi'u beyâni ilm*, 2/1029.

34 Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsil*, 560.

35 Buhârî, "Kitâbu'l-fiten", 1, 5.

36 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/364; Buhârî, "Kitâbu'l-fiten", 8; Ebû Dâvûd, "Kitâbü's-sünne", 16.

37 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 13/207; Buhârî, "Kitâbu'l-fiten", 9; Müslim, "Fiten", 10.

killere yer vermiştir. Bunlardan birinde Hz. Peygamber kıyametle kendi arasındaki yakınlığı, şahadet parmağıyla orta parmağının yakınlığı olarak ifade etmiştir.³⁸

Hz. Peygamber'in bir bilinç ve farkındalık oluşturmak üzere anlattığı bu hâdiseler, hadis almak ve nakletmek konusunda birtakım çekincelere neden olmuş, bazı isimler bu bozulmalardan hareketle hadis almamıştır. Konuyla ilgili en net söylemleri İbn Abbâs'da (ö. 68/687) görmek mümkündür. O, rivâyetini dikkate almadığı Büşeyr el-Adevî'den (ö. 81-90/701-709 arası) tepki alınca şunları söylemiştir: "Biz önceden Hz. Peygamber şöyle söyledi diyen birini iştince gözümüzü ona çevirir ve ona kulak kesilirdik. Ancak ne zaman ki sizler hırçın ve uysal develere bindiniz. Biz artık bildiğimiz hadislerden başkasını almaz olduk." demiştir.³⁹ Nevevî (ö. 676/1277) bu hadisi şerh ederken uysal ve hırçın develere binmek ibaresiyle ilgili olarak, "İnsanların istikameti kaybedip iyi ve kötü her yola girmesi"⁴⁰ şeklinde bir açıklama yapmıştır.

Ebû Hüreyre'ye ait diğer bir haberde Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Ahir zamanda birtakım deccallar ve yalancılar çıkacaktır. Bunlar sizin ve babalarınızın iştmediği hadisler getireceklerdir. Bunlardan sakınınız ki sizde bir fitneye sebep olmasınlar, sizi saptırmassınlar."⁴¹ Başka rivâyetlerde de deccal ve yalancılar ibaresi kullanılmadan "Ahir zamanda ümmetimden bir kısım insanlar çıkacak, sizin ve babalarınızın iştmediği hadisler söyleyecekler, bunlardan sakınınız." ibareleri yer almaktadır.⁴² Buradaki haberlerde her ne kadar hadislerin sıhhatine yönelik bir hassasiyet ve titizlik teması işlense de rivâyet konusunda çekinceye sevk eden unsur, İbn Abbâs'ın ifade ettiği üzere toplumda ve bireylerde meydana gelen savrulmalar ve sapmalardır.

İç karışıklıklar ve fitnenin yoğun olarak yaşandığı zamanlarda, bazı isimlerin takındığı tavırlar da hadis rivâyetinin azalmasında etkili olmuştur. Mu'tarrif b. Abdillâh (ö. 95/713), fitne zamanında yaklaşık dokuz yıl boyunca kimsese bir haber vermediğini, kimseden bir haber almadığını ifade etmiştir.⁴³ Benzer ifadeleri Şureyh b. Ertâd (ö. 80/699) da ifade etmiştir.⁴⁴ Süleymân el-Yeşkûrî (ö. ?) gibi bir isim bu karışıklıklarda vefat etmiş ve rivayetleri yayılma imkânı bulamamıştır.⁴⁵ Bununla beraber İbnü'l-Eş'as (ö. 67/687) isyanundan

38 Müslim, "Fiten", 134.

39 Müslim, "Mukaddime", 7; İbn Mâce, "İman ve Fedâilü's-sahâbe", 3.

40 Ebû Zekeriyâ Yahya b. Şeref en-Nevevî, *el-Minhâc şerhu Sahihi Müslim b. el-Haccâc* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1392/1972), 1/80.

41 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/252; Müslim, "Mukaddime", 7.

42 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/252; Müslim, "Mukaddime", 7.

43 Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa'd, *et-Tabakât*, thk. Muhammed Abdülkâdir 'Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1410/1989), 7/103.

44 Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî esmâi'rricâl*, thk. Beşşar Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400/1980), 12/442.

45 Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *el-İlel ve ma'rifeü'r-ricâl*, thk. Vasiyullah b. Muhammed (Riyad: Dâru'l-Hânî, 1422/2001), 2/487.

sonra kaçıp gizlenerek yaşamak zorunda kalan Saîd b. Cübeyr (ö. 94/713)⁴⁶, hapse atılarak insanlardan tecrit edilen Saîd b. Müseyyeb (ö. 94/713),⁴⁷ gibi isimlerin rivâyetlerinin yayılma imkânı bulmaması, toplumsal huzursuzlukların hadis rivâyetine olumsuz etkisi adına son derece önemlidir.

Elbette bahsi geçen durumları hadis rivâyetine bütünüyle engel olan bir durum olarak değerlendirmek doğru değildir. Bununla beraber toplumsal yozlaşmanın rivâyet etmeyi azaltmak konusundaki rolüne dikkat çekmemek konu adına bir eksiklik olacaktır.

1.4. Ehil Olmayana Rivâyetin Hoş Karşılanmaması

İşittiği hadisi anlamayan, ona gereken değeri vermeyen veya onun muhafazasına özen göstermeyen birine hadis aktarmak birtakım problemlere sebep olacaktır. Tarih içerisinde hadis rivâyetiyle tanınan birçok isim bu konuda titizlik göstererek, herkese hadis nakledilmeyeceğine dair önemli yönlendirmelerde bulunmuşlardır.⁴⁸

Konuyla ilgili çok sayıda rivâyet bulmak mümkündür. İbn Ebi Şeybe (ö. 235/849), Râmhürmüzî (ö. 360/971) ve Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) ehil olmayana hadis nakledilmeyeceğini ifade eden başlıklar açarak ilgili rivâyetleri sıralamışlardır.⁴⁹ Bu rivâyetlerde Abdullah b. Mes'ûd'un "Kumaşımı ancak onu isteyen yanında yay"⁵⁰ ve "İlmi çoğaltınız, ancak domuzlara inci saçanlar gibi onu ehil olmayanlara vermeyiniz." dediği nakledilmiştir.⁵¹ Onun önde gelen talebelerinden Mesrûk (ö. 63/168) da hocasına benzer ifadelerde bulunmuştur.⁵²

Tâbiûnun önde gelen muhaddislerinden Saîd b. Cübeyr, (ö. 94/713) "Kumaşımı ancak onu isteyen yanında açarım"⁵³, Mutarrif b. Abdillâh ise "İştahı olmayana yemeğini yedirme" demiştir.⁵⁴ Abdullah b. Mübârek (ö. 181/797) bundan kastın hadis olduğunu söylemiştir.⁵⁵ Ebû Kılâbe (ö. 104/722) daha açıklayıcı bir üslupla "Hadisi ancak onun kıymetini bilene tahdis et. Onu

46 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/273, 274, 275.

47 Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed ed-Dârimî el-Bustî, *es-Sikât*, thk. Muhammed Abdülmuîd Han (Haydarâbâd: Dâiretü'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, 1393/1973), 4/273.

48 Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi' li-ahlâki'r-râvî*, 1/327-331.

49 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/238; Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, 574; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi' li-ahlâki'r-râvî*, 1/327.

50 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/238.

51 Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, 574.

52 Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi' li-ahlâki'r-râvî*, 1/327.

53 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 5/238.

54 Dârimî, "Mukaddime", 34; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi' li-ahlâki'r-râvî*, 1/328.

55 Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, 591.

bilmeyene nakledersen bu ona zarar verir, fayda vermez.” şeklinde bir açıklama da bulunmuştur.⁵⁶ İçinde Saîd b. Cübeyr’in de bulunduğu bir gruba hitap eden İkrime (ö. 105/723) “İlmin bir karşılığı vardır onu almadan ilmi vermeyiniz” demiştir. Bu karşılık nedir diye soranlara da “Onu güzelce alabilecek olana vermektir.” cevabını vermiştir.⁵⁷ Zührî (ö. 124/742) ehil olmayanlara hadisleri yaymayı noksanlık, kusur olarak ifade etmiştir.⁵⁸ Hadisin bir harfini bile değiştirmediyini, zayi etmediğini söyleyen Abdulmelik b. Umeyr⁵⁹ (ö. 136/753) hadisi ehil olmayana vermeyi onu zayi etmek olarak tarif etmiştir.⁶⁰

Bazı isimlerin bu konuda sert diyeceğimiz tutum ve söylemleri de olmuştur. Bununla ilgili en keskin söylemler A’mes’ten (ö. 148/765) gelmiştir. O, Şu’be’nin (ö. 160/776) bir topluluğa hadis naklettiğini görünce “Sana yazıklar olsun, inciyi domuzların boynuna mı asıyorsun?” diyerek tepki göstermiştir.⁶¹ Başka bir olayda A’mes’ten bir kalabalığa hadis söylemesi istenmiş, o, kalabalığı bu iş için uygun görmeyince, tekrar aynı tepkiyi göstermiştir.⁶² Diğer bir rivâyette de A’mes, “Domuzların ayakları altına incileri atmayın” demiştir.⁶³ Buna benzer bir anlatım Mâlik’ten (ö. 179/795) de gelmiştir. O, ehil olmayana hadis rivâyet etmeyi domuzlara inci saçmak olarak nitelemiştir.⁶⁴ Başka bir yerde de her isteyene hadis aktarmayı ihanet olarak tarif etmiştir.⁶⁵

Bu başlıkta zikredilmesi gereken diğer bir husus da bid’at ehline rivâyetten sakınılması meselesidir. Kaynaklarda hadis aktaran bir kısım râvilerin, muhataplarını kontrol ettikleri ve bid’at ehli birileri olunca rivâyetten geri durdukları görülmektedir. Hatîb el-Bağdâdî, “Bid’at Ehline Hadis Nakletmeyenler” başlığında konuyla ilgili 11 tane rivâyet sıralamıştır.⁶⁶ Bütününü ifade edip konuyu uzatmamak için dikkat çekici bir iki örnekle yetineceğiz. Nadr

56 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 5/238; Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsil*, 571; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi’ li-ahlâki’r-râvî*, 1/328.

57 Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsil*, 575; İbn Abdilber, *Câmi’u beyâni ilm*, 1/448; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi’ li-ahlâki’r-râvî*, 1/327.

58 Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsil*, 571.

59 Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl fi esmâi’r-ricâl*, 18/374.

60 İbn Ebî Amr Ma’mere b. Râşid el-Ezdî, *el-Câmi’*, thk. Habîbu’r-Rahmân el-A’zamî (Beirut: Tevzî’u’l-Mektebi’l-İslâmî, 1403/1982), 11/257; Beyhakî, *el-Medhal*, 365; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi’ li-ahlâki’r-râvî*, 1/328.

61 Ebü’l-Hasen Alî b. el-Ca’d el-Cevherî, *Müsnedü İbni’l-Ca’d*, thk. Âmir Ahmed Haydar (Beirut: Müessesetü Nadir, 1410/1989), 129; İbn Abdilber, *Câmi’u beyâni ilm*, 1/446; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi’ li-ahlâki’r-râvî*, 1/205.

62 Ali b. Ca’d, *Müsnedü İbni’l-Ca’d*, 123; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi’ li-ahlâki’r-râvî*, 1/205; Ebü Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, thk. Şu’ayb Arnavut (Beirut: Müessesetü’r-Risâle, 1405/1984), 6/346.

63 Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi’ li-ahlâki’r-râvî*, 1/329.

64 Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi’ li-ahlâki’r-râvî*, 1/329.

65 Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi’ li-ahlâki’r-râvî*, 1/205.

66 Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi’ li-ahlâki’r-râvî*, 1/331-333.

b. Şümeyl (ö. 204/820), Süleyman et-Teymî'nin (ö. 143/760) meclisindeki tanımadığı kişileri sorguladığını haber vermiştir. Yine onun bildirdiğine göre İbn Avn'ın (ö. 151/768) yanına Kaderî ve Mürcî kimseler geldiğinde o, yüzünü çevirmiş, hadis nakletmemiştir. Aslında bu konun hadis rivâyetine etkisi bir başlıkla değil, müstakil çalışmalarla ortaya koyulabilecek boyuttadır. Ancak konunun girişinde ifade edildiği üzere çalışmada rivâyeti azaltmak ve ondan geri durmak anlamına gelen lafızların yer aldığı haberler tespit edileceği için konu sadece bu yönüyle ele alınmıştır.

1.5. Hadis Rivâyetinde Teenni / Peş Peşe Rivâyetin Hoş Karşılanmaması

Hız. Peygamber dini tebliğ konusunda aceleci olmamaya, insanları bıktırmamaya özen göstermiştir.⁶⁷ Bu bir anlamda ona ait bir eğitim metodudur.⁶⁸ Bu metotta muhataba kısa zaman diliminde büyük sorumluluklar ve bilgiler yüklenmemiş, tedrici bir seyir izlenmiştir.⁶⁹ Perşembe günleri insanlara nasihatte bulunan Abdullah b. Mes'ûd'a bu dersleri her gün yapması için talep geldiğinde o, insanları bıktırmaktan endişe ettiğini ifade etmiş ve ardından "Hz. Peygamber bizi bıktırmamak için hassasiyet gösterir, bize uygun zamanlar gözetirdi." demiştir.⁷⁰ Ayrıca Abdullah, insanların istekli ve isteksiz zamanlarının olabileceğini, hadislerin istek duyulan zamanlarda öğretilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁷¹ Hasan-ı Basrî (ö. 110/728) de "İnsanlar size yöneldiğinde onlara hadis rivâyet ediniz, ancak ilgileri azaldığında bilin ki onların başka ihtiyaçları vardır."⁷² demiş ve meseleyi insani bir zeminde değerlendirmiştir.

Diğer bir rivâyette Ebû Hüreyre, Hz. Âişe (ö. 58/678) namazdayken odasının yakınına giderek, ona işittirecek tarzda peş peşe hadis söylemeye başlamıştır. Namaz bittikten sonra Hz. Aişe, yeğeni Urve'ye (ö. 94/713) şunları söylemiştir: "Eğer ona yetişebilseydim, Rasûlullâh senin söylediğin tarzda söylemezdi diyecektim."⁷³ Farklı rivâyetlerde Hz. Âişe'nin daha açıklayıcı ifade-

67 Buhârî, "İlim", 30, "Menâkıb", 23.

68 Emine Demil, "Hadisler Çerçevesinde Hz. Peygamber'in Eğitim Metodu", *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi* 5/2 (2019), 229, 230.

69 Mustafa Ağırman, "Hz. Peygamber'in Mescidde Yaptığı Sohbetler", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (2007), 117-118; Abdurrahman Ece, "Hadisler Bağlamında Hz. Peygamber'in Eğitim ve Öğretim Metodu", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/10 (2019), 300-301.

70 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/66; Buhârî, "İlim", 12.

71 Dârimî, "Mukaddime", 41; Buhârî, "İlim", 11.

72 Dârimî, "Mukaddime", 41.

73 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 41/358; Buhârî, "Menâkıb", 23; Müslim, "Fezâilu's-sahâbe", 160; Ebû Dâvûd, "İlim", 3.

lerle “Allah Rasûlü’nün sözlerinin arasında fasıla vardı, işitenler onu iyi anlardı.” demiştir.⁷⁴ Başka haberlerde ise Hz. Peygamber’in yavaş konuştuğuna, isteyeninin onun kelimelerini sayabileceğine dair anlatımlar zikredilmiştir.⁷⁵ İbn Hacer (ö. 852/1449) burada kastedilenin “Ağır ağır ve yerinde hadis söylemek”⁷⁶ olduğunu belirtmiştir. Sahâbeden İmrân b. Husayn (ö. 52/672) isterse hiç duraklamadan ve tekrara düşmeden iki gün boyunca art arda hadis nakledebileceğini, ancak bunu hoş karşılamadığını belirtmiştir.⁷⁷

Sahâbeden sonraki nesillerde de bu etkinin izlerini görmek mümkündür. Halid b. Mihrân’ın (ö. 142/758) bildirdiğine göre Ebû Kılâbe (ö. 104/722) kendilerine üç hadis aktarmış ve çok rivâyet ettim demiştir.⁷⁸ Ömer b. Abdilazîz (ö. 101/720), Ebû Kılâbe’den hadis nakletmesini istemiş o, çok rivâyet etmekten hoşlanmadığını söylemiştir.⁷⁹ Abdullah b. Dâvûd (ö. 213/829) bir fersah uzaklıktan A’meş’e (ö. 148/765) geldiğini, onun bir mecliste üçten fazla rivâyette bulunmadığını, bir defasında bunu dörde çıkarttığını bildirmiştir.⁸⁰ Ebû Bekr b. Ayyâş (ö. 194/810) da A’meş’in üç hadis rivâyet ettiğinde “Size sel geldi” dediğini belirtmiştir.⁸¹ Şu’be, Amr b. Dînâr (ö. 126/744) ile beş yüz kere karşılaştığını her beş sohbette bir hadis aldığını ve toplamda ondan yüz hadis işittiğini ifade etmiştir.⁸²

Bu noktada açıklanması gereken diğer bir husus, herhangi bir nedenden bahsetmeden, bazı isimlerin rivâyet etmediğini ifade eden anlatımlardır. Sahâbeden bazılarıyla uzun beraberlikler yaşadığı halde onlardan hiç hadis duymadığını veya tek bir hadis duyduğunu ifade eden isimlere ait çok sayıda haber vardır. Mesela Şa’bî, İbn Ömer’le (ö. 73/693) bir sene oturup kalktığını ancak ondan hadis namına bir şey işitmediğini aktarmıştır.⁸³ Benzer ifadeleri Mücâhîd b. Cebr (ö. 103/721) de kullanmıştır.⁸⁴ Sâib b. Yezîd (ö. 91/710), Sa’d b. Ebî Vakkâs (ö. 55/675) ile Medine’den Mekke’ye gittiğini, dönene kadara

74 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 41/520, 43/274; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 21; Tirmizî, “Menâkıb”, 19; Ahmed b. Ali Ebû Ya’lâ, *Müsnedü Ebî Ya’lâ*, thk. Hüseyin Selim Esed (Dimaşk: Dâru’l-Me’ mûn li’t-Turâs, 1404/1983), 7/357.

75 Müslim, “Zühd”, 71; Ebû Dâvûd, “İlim”, 7; Ebû Ya’lâ, *Müsnedü Ebî Ya’lâ*, 8/136; Beyhakî, *el-Medhal*, 1/354.

76 Ebû’l-Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *Fethu’l-bârî*, thk. Abdulaziz b. Abdillâh b. Bâz (Beyrut: Dâru’l-Marife, 1379/1959), 6/578.

77 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 33/49.

78 Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü’l-fâsıl*, 583; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi’ li-ahlâki’r-râvî*, 1/207.

79 Ahmed b. Hanbel, *el-İle ve ma’rifetü’r-ricâl*, 2/211.

80 Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi’ li-ahlâki’r-râvî*, 1/207.

81 Ali b. Ca’d, *Müsnedü İbni’l-Ca’d*, 125; Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü’l-fâsıl*, 583; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi’ li-ahlâki’r-râvî*, 1/207.

82 Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi’ li-ahlâki’r-râvî*, 1/208.

83 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 5/294; Dârimî, “Mukaddime”, 28; İbn Mâce, “Mukaddime”, 3.

84 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 8/204.

ondan bir hadis işitmediğini nakletmiştir.⁸⁵ Sâib, başka bir rivâyette de Abdurrahman b. Avf (ö. 32/652), Talha b. Ubeydullah (ö. 36/656), Sa'd b. Ebî Vakkâs (ö. 55/675) ve Mikdâd b. Esved (ö. 33/653) ile arkadaşlık ettiğini onlardan hadis duymadığını, ancak Talha'dan Uhud günü ile ilgili bir olay işittiğini bildirmiştir.⁸⁶ Talha b. Ubeydullah ile beraberliği olan Rebîa b. Abdillah (ö. 93/712) ondan bir hadisten başka bir şey işitmediğini nakletmiştir.⁸⁷ Bu anlatımlarda geçen şahısların neden böyle bir tutum sergilediklerine dair bir karine olmadığından dolayı hadis nakletmeme sebeplerini tespit etmek zordur. Hz. Peygamber'i ve hadislerini bilen isimlerden fazla rivâyet beklentisi ve bunun karşılık bulamaması olarak ifadelere dökülen bu anlatımlar, bunu dile getiren isimler açısından bir problem olabileceğini düşündürmektedir. Ancak "Bir rivâyet bile işitmedim." diyen Şa'bî, Sâib b. Yezîd, Rebîa b. Abdillah gibi isimlerin güvenilirliklerine gölge düşürecek bir kusur tespit edilememiştir.⁸⁸ Ayrıca yukarıda ele aldığımız başlıklar çerçevesinde bu isimler, ehil olmayan, anlayışı kusurlu kişiler de değillerdir. Bu isimlerden İbn Ömer'in 2630, Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın 271, Abdurrahman b. Avf'ın 65, Mikdâd'ın 42, Talha b. Ubeydullah'ın 38 rivâyete sahip olması,⁸⁹ onların hiç nakletmemek gibi bir düşüncede olmadığını göstermektedir. Bu durumda bahsi geçen isimlerin bu başlıkta ortaya koyulan anlayışın gereği olarak rivâyet etmek konusunda teenni ile hareket ettiklerini, ihtiyaç duyulduğu anda hadis rivâyet ettiklerini ifade etmek mümkündür.⁹⁰

Hz. Peygamber'in tedrici bir eğitim metodu takip ederek insanlara aralıksız ve aşırı bilgi yüklemelerinde bulunmaması, muhataplarını bıktırmamak için onların öğrenmeye açık olduğu, uygun zamanları değerlendirmesi, anlatıklarının anlaşılması ve özümsemesi için aceleci olmayan bir üslupla müzakere ve tekrara imkân vermesi onun hadis iradında teenni ile hareket ettiğini göstermektedir. Hz. Peygamber'den sonra gelen ve rivâyet faaliyetleriyle tanınan bazı isimlerin, Onun yönlendirme ve etkisiyle hadis naklinde aynı hassasiyeti göstermeleri çok rivâyet etmek hususunda caydırıcı bir etki oluşturmuştur.

85 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 5/294; Dârimî, "Mukaddime", 28; İbn Mâce, "Mukaddime", 3.

86 Buhârî, "Megâzi", 18.

87 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/10; Ebû Dâvûd, "Menâsik", 98.

88 Şa'bî için bk. Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 14/28-39; Sâib için bk. Ebü'l-Fazl Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *el-İsâbe fi temyîzi's-sahâbe*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1415/1994), 3/22, 23; Rebîa için bk. Ebü'l-Fazl Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb* (el-Hind: Matbaatu Daireti'l-Mearifi'n-Nizamiyye, 1326/1908), 3/257.

89 Buradaki rakamlar Bakî b. Mahled'in *Müsned*'ine göredir. bk. Mustafa Karataş, *Rivâyet Tekniği Açısından Hadislerin Sayısı* (İstanbul: Ensâr Neşriyat, 2017), 257-259.

90 Bekir Kuzudışlı, *Hadis Rivâyetinde Bağlam* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2020), 98-99.

1.6. İhtilafa ve Fitneye Sebep Olmak Endişesi

Hız. Peygamber'in hadislerinde müminlerin birbiriyle olan ilişkilerinin seviyesini belirleyen önemli uyarılar vardır.⁹¹ Bunlardan önemli bir kısmı uzlaş-tıran, ihtilafı gideren ve duyarlı olmaya sevk eden yönlendirmelerdir. Mü-minleri bir binanın yapı taşları gibi birbirine bağlı,⁹² bir sıkıntıdan aynı oranda elem duyan bir vücudun uzuvları gibi duyarlı olarak tarif eden rivâyetler⁹³ bu konuda verilecek en güzel örneklerdir.

Hız. Peygamber'in ümmeti arasında meydana gelmesi muhtemel ihtilaflar konusunda hassasiyet göstermesinin önemli bir nedeni de dinin zarar gör-mesi endişesidir. Konuyla ilgili bir rivâyette O, bu hassasiyeti dile getiren şu ifadelerde bulunmuştur: "Size oruç, namaz ve sadakadan daha yüksek dere-cede olanı söyleyeyim mi? Bu amel insanların ilişkilerini düzeltmektedir; çünkü insanların arasının bozulması dinin kazınmasıdır."⁹⁴ Hız. Peygamber din ko-nusunda ihtilaf meydana gelmemesi için önemli uyarılarda bulunmuştur. Ko-nuyla ilgili olarak Abdullah b. Amr (ö. 65/684) şunları söylemiştir: "İki adam bir âyet hususunda ihtilâf ediyorlardı, sesleri Hız. Peygamber'in kulağına gitti. Rasûlullah kızarak şunları söyledi: Sizden öncekiler kitap hakkında ihtilâf et-tikleri için helâk oldular."⁹⁵ Toplumsal yozlaşma başlığında ele aldığımız üzere Hız. Peygamber fitne ve fesada çanak tutulmaması gerektiğini salık ver-miştir.

Bu başlıktaki ikâz ve yönlendirmeler hadis rivâyeti açısından düşünüldü-ğünde, bu durumun rivâyet etmek konusunda birtakım kısıtlamalara, engel-lemelere sebep olduğu görülmektedir. Özellikle insanların bilmediği, izahı kolay olmayan, ihtilafı hususları rahatça zikretmek onları birtakım yanlış an-layışlara, ihtilafa, fitne ve fesada sürükleyeceği için rivâyet etmekten geri du-ran, bunu tavsiye eden isimler görmek mümkündür. Konuyla ilgili olarak Hız. Ali (ö. 40/661) şunları söylemiştir: "İnsanlara bilecekleri şeyleri rivâyet edin, onların Allah ve Rasûlü'nü yalanlamalarını ister misiniz?"⁹⁶ İbn Hacer (ö. 852/1449) bu haberi şerh ederken bileceklerinden kasıt, anlamaları mümkün olanlar demiş; başka hadislerde "münkerleri bırakın" ziyadesinin yer aldı-ğını, bunun da anlaşılması zor olan hususlar olduğunu ifade etmiştir. İbn Ha- cer bu açıklamalardan sonra "Müteşâbih konulu hadisleri umuma aktarmaya

91 Müslim, "Kitâbu'l-Birr ve's-sıla", 1-51; Tirmizî, "Ebvâbu'l-Birr ve's-sıla", 1/87.

92 Buhârî, "Mezâlim", 6; Müslim, "Kitâbu'l-Birr ve's-sıla", 65; Tirmizî, Ebvâbu'l-Birr ve's-sıla", 18.

93 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 30/303; Buhârî, "Edeb", 27; Müslim, "Kitâbu'l-Birr ve's-sıla", 66.

94 Tirmizî, "Sıfatu'l-kıyame", 56.

95 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 11/250; Müslim, "İlim", 2.

96 Buhârî, "İlim", 49; Beyhakî, *el-Medhal*, 362; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi' li-ahlâki'r-râvî*, 2/108; İbn Abdilber, *Câmi' u beyâni ilm*, 2/1003.

gerek yoktur.” demiştir.⁹⁷ Konuyla ilgili diğer bir uyarı da Abdullah b. Mes’ûd’dan gelmiştir. O, “insanlara akıllarının ermediği bir şey nakledersen bu onlar için fitne olur” demiştir.⁹⁸ Yani “insanlara hitap eden müşidler, haber verenler akıl ve anlayışı eksik olan topluluklara idrak edemeyecekleri, onları acze düşüren konularda rivâyette bulunurlarsa, bu onların bir kısmında fitneye, dalalete, şirke ve hayrete sebep olabilir.”⁹⁹ Hz. Ebû Bekir’in de benzer ifadelerini görmek mümkündür. Zehebî’nin (ö. 748/1348) “İbn Ebî Müleyke’nin (ö. 117/735) merâsillerindendir” diyerek zayıflığına vurgu yaptığı rivâyette Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634), Hz. Peygamber’in vefatından sonra insanları toplamış ve onlara hitâben “Siz ihtilafa düştüğünüz konularla ilgili rivâyette bulunuyorsunuz insanlar sizden sonra daha çok ihtilafa düşecekler. Rasûlullah’tan bir şey tahdis etmeyin, insanlar sorarlarsa bizimle sizin aranızda Kur’ân var deyin.” demiştir.¹⁰⁰

Hz. Peygamber ve Muâz b. Cebel (ö. 17/638) arasında geçen bir diyalog, konuyla olan ilişkisi açısından burada ifade edilmelidir. Bir yolculukta Hz. Peygamber bineğin üzerinde ve Muâz da onun arkasında giderlerken Allah Rasûlü üç defa Muâz’a seslenmiş, ardından şunları söylemiştir: “Allah’tan başka ilâh olmadığını ve Muhammed’in onun Rasûlü olduğunu kalben tasdik edip şahadet eden hiç kimse yoktur ki Allah ona ateşi haram kılmasın.” Bunun üzerine Muâz “Ey Allah’ın Rasûlü bunu insanlara müjdeleyeyim mi?” diye sormuş, Hz. Peygamber “Bunu yaparsan insanlar ona güvenip kalırlar demiştir.”¹⁰¹ Hadisin yanlış anlaşılmasıyla ilgili bir endişeyi dile getiren bu olay, bilgi aktarımında en önemli konulardan birine vurgu yapmaktadır. İletişimin kalitesi için her türlü imkân sağlansa da karşıya verilen bilgi muhataplar tarafından yanlış anlaşılıyorsa sağlıklı bir diyalogdan bahsetmek mümkün değildir. Hadis naklinde de aynı durum söz konusudur. Râvi dikkat gösterip rivâyeti aslına uygun olarak aktarsa da muhataplar hadisi yanlış yorumluyorsa ortaya istenmeyen bir sonuç çıkacaktır. Buna engel olmak için râvi ciddi kontroller yapacak veya rivâyet etmekten vaz geçecektir. Muâz’ın vefatına kadar gizlediği bu hadis insanları ihtilaf ve fitneye sürükleyecek bir içerikte değildir. Ancak insanların bu müjdeye bel bağlayıp yanlış bir tutum ser-

97 İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 1/225.

98 Müslim, “Mukaddime”, 5; İbn Abdilber, *Câmi’u beyâni ilm*, 2/1003.

99 Ebû Yâsin Muhammed el-Emîn b. Abdullah b. Yûsuf b. Hasan el-Ürmî el-Hererî, *el-Kevekbü’l-vehhâc ve’r-ravzu’l-behhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. el-Haccâc* (Beyrut: Dâru’l-Minhâc - Dâru Tavkî’n-Necât, 1430/2009), 1/198.

100 Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, *Tezkiretü’l-huffâz* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1419/1998), 1/9. Bu rivâyetteki zaafiyet açık olarak ifade edilse de özellikle ilk kısım itibarıyla yukarıda kullandığımız iki rivâyette aynı içeriğe sahip olduğu için onu burada kullanmayı uygun gördük.

101 Buhârî, “İlim”, 49; Müslim, “İman”, 53.

gilemeleri mümkündür. Bu hadisle ilgili açıklamalarda; konuyla ilgili endişelerin ortadan kalkmasından sonra, ilmi gizlemek ve sorumluluk almak istemeyen Muâz, duyduklarını insanlara aktarmıştır.¹⁰²

Ebû Hüreyre'ye ait şu ifadeler de konu açısından önemlidir: "Rasûlullâh'tan iki kap dolusu ilim öğrendim. Bunlardan birisini insanlara yaydım. Eğer diğerini de insanlara yaysaydım boynum vurulurdu."¹⁰³ Başka rivâyetlerde öğrenilen hadis miktarı için farklı anlatımlar yer almaktadır,¹⁰⁴ ancak yayılmayan, gizlenen şeylerin neler olduğuna dair açıklamalar yoktur. Bu yönüyle onun ne sakladığına ya da niçin sakladığına dair kesin bir şey söylemek mümkün değildir.¹⁰⁵ Fakat gizlenen kısımlar söylendiğinde meydana gelecek tepkinin boyutu bazı değerlendirmelere imkân vermektedir. Ebû Hüreyre farklı rivâyetlerde bildiğim her şeyi nakletseydim "bana pislik atardınız,¹⁰⁶ bana mecnun derdiniz,¹⁰⁷ bana hayvan tersi atardınız,¹⁰⁸ beni taşlardınız"¹⁰⁹ gibi ifadeler kullanmıştır. Bir sahâbiyi şiddetli bir şekilde cezalandırmaya, kınamaya sebep olacak söylemler elbette sıradan meseleler değildir. İfadeye dökülmeyen bilgilerin açığa vurulmasıyla meydana gelmesi beklenen infial, gizlenen bilgilerin yanlış anlaşılmaya müsait, idraki kolay olmayan ve ihtilafa sebep olabilecek hususlar olduğunu düşündürmektedir. Bundan dolayı İbn Hacer yukarıda zikri geçen, Hz. Ali'ye dair rivâyeti şerh ederken "Müteşâbih konulu hadisleri umuma aktarmaya gerek yoktur" demiş ve Ebû Hüreyre'nin ifadelerini de aynı kapsamda değerlendirmiştir.¹¹⁰

Ebû Hüreyre'nin zikrettiği olası tepkiler, fazla hadis rivâyet etmekle eleştirilmesine rağmen bu işe devam ettiğinde karşılaşacağı muhtemel tehlikeler olarak da değerlendirilebilir. Yani bir fiili çok yaptığı için eleştiriliyorsa bunu daha da arttırdığında eleştirilerin dozu da artacaktır. Ebû Hüreyre'ye ait, "Ömer döneminde bu şekilde rivâyet etseydim beni kırbacıyla döverdi"¹¹¹ haberi de zahiren bu düşünceyi desteklemektedir. Ancak yukarıda zikri geçen

102 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 1/227. Hadisin şerhinde bu rivâyetle ilgili farklı değerlendirmelere de yer verilmiştir. Buna göre rivâyet çok erken dönemlere aittir. Henüz dini sorumlulukların ayrıntıları vahyedilmemiştir. Diğer bir görüşe göre aslında Muâz bunu sürekli gizlemelidir, fakat bu konuda azimli olamamıştır. Başka bir yaklaşıma göre de yasaklama, yani nehy mutlak değildir, (tenzihidir) mukayyedir. Muâz da konuyla ilgili endişelerin ortadan kalktığını görmüş ve rivâyeti ifade etmiştir. Ayrıca buradaki ateşin haram olması hiç cehenneme girmek değil, sonsuza kadar cehennemde kalmaktır. bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 1/ 225-227.

103 Buhârî, "İlim", 42; İbn Abdilber, *Câmi'u beyâni ilm*, 2/1002.

104 Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, 1/556.

105 Sami Şahin, "Viâeyn Rivâyeti veya Ebû Hureyre'nin Ölümüne Sebep Olabilecek Gizli Bilgiler", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2004), 106.

106 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 16/562.

107 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/278, 4/247.

108 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/278, 4/247.

109 Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, 1/556.

110 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 1/225.

111 Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, 1/12.

olası tepkiler böyle bir yorumu mümkün kılmamaktadır. Zira boynunu vurmamak, öldürülmek gibi şiddetli tepki, çok ciddi kabahatleri düşündürmektedir. Bu nedenle buradaki çekinceyi yanlış anlayışlara, ihtilaflara sebep olmamak diye değerlendirmek daha doğru olacaktır.

1.7. Hoca Talebe Etkileşimi

Uygulamanın ön plana çıktığı ilmi faaliyetlerde nesiller arası tecrübe aktarımının belirleyici bir etkiye sahip olduğu bilinen bir husustur. İslâmî ilimlerde hoca talebe ilişkisi olarak ifade edebileceğimiz bu husus, ilmi hayatın merkezine yerleşmiştir.¹¹² Hoca ve öğrenci arasında yaşanan bu etkileşimin izlerini hadis rivâyetinde de görmek mümkündür. Bazı öğrenciler hocalarının az rivâyette bulunduğunu söyleyerek kendileri de az rivâyette bulunmuşlardır. Şa'bî (ö. 104/722) bu konuda yaşadığı bir çekinceyi ifade ederken “Önceki salihler çok hadis rivâyet etmeyi hoş karşılamazdı ...”¹¹³ demiştir. Tabiûndan olan Şa'bî'nin önceki salihler derken sahâbeyi kastettiği açıktır. Konuyla ilgili diğer bir haberde Rebîa b. Ebî Abdirrahman'ın (ö. 136/753) yanına iki kişi gelmiş ve onlardan biri şunu sormuştur: “Niçin başkasının yanında bulduğumuz -başkasından öğrendiğimiz- hadisleri senin yanında bulamıyoruz?” Bunu üzerine o, şu cevabı vermiştir. “Benim bildiğim hadis çoktur, ancak Rebîa b. el-Hudayr (ö. 93/712), Talha b. Ubeydullah (ö. 36/656) ile uzun beraberlik yaşadığı halde Talha'dan bir tek rivâyetten başkasını işitmemiştir.”¹¹⁴ Rivâyetin devamında Talha'nın hadisi ifade edilmiş, farklı bir ayrıntıya yer verilmemiştir. Ancak çok hadis bildiği halde bunları nakletmeyen Rebîa b. Ebî Abdirrahman, Talha b. Ubeydullah'ın az hadis söylediğini, bunu da Rebîa b. el-Hudayr'dan işittiğini belirtmiştir. Burada Talha'dan başlayan ve iki kişiyi etkileyen bir anlatım söz konusudur. Etkilenen ilk isim Rebîa b. el-Hudayr'dır. O, Hz. Peygamber döneminde doğmuş ve sahâbenin ileri gelenleriyle görüşmüştür.¹¹⁵ Onun güvenilir olduğu, rivâyetlerinin az olduğu açıkça ifade edilmiştir.¹¹⁶ Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde ona ait bir tane rivâyet yer almaktadır.¹¹⁷ Etkilenen ikinci isim Rebîa b. Ebî Abdirrahman'dır ve bu etkileşimi bize aktaran râvi odur. Onunla ilgili yapılan değerlendirmelerde çok güvenilir olduğu, Medine'de fetva verdiği, çok zeki olduğu ve sünneti en iyi bilen kişi

112 Harun Yılmaz, “Bir 7./13. Yüzyıl Âliminin Gözünden Eğitim: Nevevî'nin Hoca ve Talebe Âdâbına Dair Görüşleri”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 58/58 (26 Haziran 2020), 22.

113 Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 4/313.

114 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/10; Ebû Dâvûd, “Menâsik”, 98; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübra*, 5/409; Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsil*, 558.

115 Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fi esmâi'r-ricâl*, 9/120.

116 Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3/516.

117 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/10; Buhârî, “Sücüdu'l-Kurân”, 10; Ebû Dâvûd, “Menâsik”, 98.

olduğu nakledilmiştir.¹¹⁸ Buna rağmen Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde, senesinde onun ismi geçen 19 rivâyet vardır.¹¹⁹ Bunlardan dört tanesi aynı içeriğe sahiptir, bazı lafız farklılıklarından dolayı tekrar edilmiştir. Tekrarlar çıkarıldığında 15 rivâyet kalmaktadır. Bu rivâyeti Rebîa'dan işitip nakleden Dâvûd b. Hâlid b. Dînâr'ın (ö. ?) da rivâyetlerinin sınırlı olduğu ifade edilmiştir.¹²⁰ Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde onun bahsi geçen bu haberden başka bir rivâyeti yoktur.

Nesiller arası etkileşimin izini gördüğümüz diğer bir isim Sâib b. Yezîd'dir. O, yedi yaşındayken babasıyla beraber, Hz. Peygamber'in katıldığı hac farızasına iştirak etmiştir. Hz. Peygamber'e önemli hizmetlerde bulunan Alâ b. Hadramî (ö. 21/642) onun dayısıdır.¹²¹ Onun en önemli özelliklerinden biri sahâbenin ileri gelenleriyle uzun beraberlikler yaşamasıdır. O, beraberce yaşadığı isimleri zikrederken bunlardan hiç hadis duymadığını veya bir hadis duyduğunu nakletmiştir. Sa'd b. Ebî Vakkâs (ö. 55/675) ile Medine'den Mekke'ye gittiğini, dönene kadara ondan bir hadis işitmediğini,¹²² ayrıca Abdurrahman b. Avf (ö. 32/652), Talha b. Ubeydullah (ö. 36/656) ve Mikdâd b. Esved (ö. 33/653) ile arkadaşlık ettiğini onlardan hadis duymadığını, ancak Talha'dan bir rivâyet işittiğini bildirmiştir.¹²³

Sâib'in az rivâyet etmek konusunda bahsettiği isimlerden etkilendiğini ifade etmek mümkündür. Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inden yaptığımız taramalarda, tekrarlar hariç senesinde onun ismi geçen 22 tane rivâyet tespit ettik.¹²⁴ Bunlardan 12 tanesi diğer sahâbilerden duydukları, 10 tanesini de doğrudan kendi naklettikleridir.¹²⁵ Bu 10 rivâyetten 6 tanesi kendi dönemine ait durum tespiti ve sahâbe uygulamaları,¹²⁶ geri kalan 4 tanesi ise Hz. Peygamber'e ait söz veya uygulamalardır.¹²⁷ Sâib'in toplam rivâyet sayısına bakıldığında, onun Hz. Peygamber'e yakın olmak ve sahâbenin ileri gelenleriyle beraber bulunmak gibi ayrıcalıklara sahip olmasına rağmen az rivâyette bulunduğu görülecektir. Şüphesiz böylesi bir sonuçta, kendi ifade ettiği isimlerin tutumları büyük bir etkiye sahiptir.

118 Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fi esmâi'r-ricâl*, 9/125, 128, 129.

119 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/506, 3/10, 18/120, 19/482, 21/55, 160, 25/118, 183, 185, 453, 456, 28/292, 513, 517, 37/125, 39/20, 21, 41/278, 45/173.

120 Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fi esmâi'r-ricâl*, 8/383.

121 Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fi esmâi'r-ricâl*, 10/194.

122 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 5/294; Dârimî, "Mukaddime", 28; İbn Mâce, "Mukaddime", 3.

123 Buhârî, "Megâzi", 18.

124 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/258, 343, 553, 24/489, 491, 493, 494, 495, 497, 498, 499, 500, 502, 504, 25/122, 148, 28/80, 29/461, 462, 31/321, 36/243, 44/38.

125 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 24/489, 491, 493, 494, 495, 497, 498, 499, 502, 504.

126 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 24/489, 491, 494, 495, 498, 499.

127 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 24/493, 497, 502, 504.

1.8. Kur'ân'la Meşgûliyeti Azaltmamak Düşüncesi

Kur'ân'ın Müslümanlar arasındaki tartışılmaz otoritesi onu deliller hiyerarşisinde ilk basamakta tutmuş ve hayata yön veren en öncelikli rehber yapmıştır. Bu anlayış okumak, yazmak, anlamak, anlatmak ve yaşamak konusunda da ona büyük öncelik verilmesine sebep olmuş, konuyla ilgili bir rehavet ve ihmal yaşanmaması için büyük titizlikler gösterilmiştir.¹²⁸

Hz. Peygamber döneminde hadisleri yazmak konusundaki yasaklığın nedenine vurgu yapan açıklamalarda da görüleceği üzere Allah Rasûlü Kur'ân'la meşgûliyetin azalması endişesinden dolayı önceleri hadis yazımını yasaklamıştır.¹²⁹ Buradaki hassasiyeti hadis rivâyeti konusunda da gösteren bir yaklaşım görmek mümkündür. Konuyla ilgili rivâyette Hz. Ömer (ö. 23/644) Kûfe'ye göndereceği heyeti Medine'nin dışına kadar uğurlamış ve onlara şu tavsiyede bulunmuştur: "Sizler dilleriyle arı uğultusu gibi Kur'ân okuyan bir topluluğa gidiyorsunuz. Hadis rivâyetiyle onlara engel olmayınız. Ben sizin ortağınızım. Râvi -Karaza b. Ka'b (ö. 41/661)- bundan sonra bildiği halde hadis nakletmediğini söylemiştir."¹³⁰ Farklı rivâyetlerde açıkça "rivâyeti azaltın"¹³¹ "Onları hadisle meşgul etmeyin, Kur'ân'ı ön plana çıkarın" ibareleri kullanılmıştır.¹³² Bu rivâyetle ilgili yapılan değerlendirmelerde, Hz. Ömer'in ahkâm hadislerini kast etmediği, azaltılması istenen hususların kısası, savaşlar ve ihtilaflar olduğu ifade edilmiştir.¹³³ Ayrıca hadislerin yanlış anlaşılma endişesinden hareketle her hadisin nakledilmeyeceği ve seçici olunması gerektiği de yapılan yorumlar arasındadır.¹³⁴ Hz. Ömer'in hadisleri yazmak konusunda da ifade ettiği "yazılanlarla uğraşıp Allah'ın kitabını bir taraf bırakmak"¹³⁵ endişesi ve yazarların ellerindekileri toplayıp yakması¹³⁶ onun

128 Konuyla ilgili yönlendirme ve rivâyetler için bk. Buhârî, "Fezâilü'l-Kur'ân", 1-32; Tirmizî, "Fezâilü'l-Kur'ân", 1-25.

129 Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsil*, 386; Ahmed Muhammed Şakir, *el-Bâisü'l-hasis şerhu İhtisâri Ulumi'l-Hadis* (Riyad: Dâru İbni'l-Cevzî, 1435/2014), 285; Sait İnan, *Hicri Birinci Yüzyılda Hadis Kitâbeti* (Hz. Peygamber sonrası) (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021), 121.

130 Dârimî, "Mukaddime", 28.

131 İbn Mâce, "Mukaddime", 3.

132 Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, 1/83; İbn Abdilber, *Câmi'u beyâni ilm*, 2/999.

133 Ebû Âsım Nebîl b. Haşım Abdillâh el-Ğamrî, *Fethu'l-mennân şerh ve tahkik Kitâbu'd-Dârimî* (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye -Mektebetü'l-Mekkiye, 1419/1998), 2/431. Hz. Ömer'in "Amel edilenler dışında Rasûlullâh'tan rivâyeti azaltın" şeklindeki ifadesi buradaki yorumun isabetli olduğunu düşündürmektedir. Hz. Ömer her türlü rivâyeti azaltmayı istememiş burada seçici davranmıştır. bk. Ma'mer b. Raşid, *Cami'*, 11/262

134 Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *Şerefü ashâbi'l-hadis*, thk. Muhammed Said Hatiboğlu (Ankara: Dâru İhyâi's-Sünneti'n-Nebeviyye, ts.), 88.

135 Ma'mer b. Raşid, *el-Câmi'*, 11/257; Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *Takyîdü'l-ilm* (Beyrut: İhyau Sünneti'n-Nebevi, ts.), 49; İbn Abdilber, *Câmi'u beyâni ilm*, 1/274.

136 Hatîb el-Bağdâdî, *Takyîdü'l-ilm*, 52,54.

çok rivâyet etmek konusunu da Kur'ân'la meşguliyeti azaltan bir husus olarak değerlendirdiğini göstermektedir.¹³⁷ Kasım b. Muhammed (ö. 107/725) de kendisinden hadis yazdırmasını isteyenlere Hz. Ömer'in verdiği tepkiye benzer bir karşılıkla "Ömer zamanında hadisler çoğaldı o, insanlardan yazdıkları hadisleri alıp yaktı..." şeklinde cevap vermiş, insanların bu talebini ret etmiştir.¹³⁸ Allah'ın indirdiği dışında başka şeyler yazmanın sakıncasını İbn Sîrîn'den bir rivâyetle aktaran Bekkâr b. Muhammed (ö. ?) bu haberin sonunda dedesinin, babasının ve İbn Avn'ın (ö. 151/768) bir hadisin bütününi içeren bir kitap edinmediğini ifade etmiştir.¹³⁹ Bahsi geçen bir kısım rivâyetlerde hadis kitâbeti ile ilgili menfi bir tutum ifade edilse de buna sebep olan husus, Allah'ın kitabını bir tarafa bırakmak, onunla meşguliyeti azaltmaktır.¹⁴⁰

Sonuç

Sayısı büyük rakamlarla ifade edilen, ciltler dolusu hadislere sahip olmak, Hz. Peygamber'in ve selevin her fırsat ve imkânda hadis naklettiğini düşündüren yanlış bir algıya sebep olmaktadır. Oysa böyle bir yaklaşım gerçeği yansıtmamaktadır. Nakletmenin merkeze alındığı rivâyet faaliyetleri, doğası gereği bazı olumsuzluklara sebep olabilmektedir. Aktarımın amaç haline geldiği durumlarda öğrenilen her bilgi bir başkasına ulaştırılmak üzere muhafaza edilmiş, bunların yayılması için özel çabalar gösterilmiştir. Rivâyet etmek ve onunla amel etmek arasındaki hassas dengenin rivâyet etmekten yana bir seyir izlediği bu durumlarda sahâbe ve tabiûndan bazı isimler, gerçek ilmin çok rivâyet etmek olmadığını, onunla amel etmenin önemli olduğunu ifade etmiş, ilim ehlini amel çizgisine çekmeye çalışmışlardır. Hazmetmek, içselleştirmek gibi özel çabaların gerektiği durumlarda çok bilgiye ulaşmaktan ziyade onu anlamak, idrak etmek yoluna gidilmiştir. Bundan dolayı hadis rivâyetiyle tanınmış bazı isimler, rivâyet etmeyi azaltıp onu anlama gayreti içerisine girmeye sevk eden yönlendirmelerde bulunmuşlardır. Bu hususta ifade edilmesi gereken diğer bir durum Kur'ân'la meşguliyetin azalacağı endişesidir. Kur'ân'ın tartışılmaz otoritesi onu deliller hiyerarşisinde ilk basamakta tutmuş ve hayata yön veren en öncelikli rehber yapmıştır. Bazı isimler hadislerle çok meşgul olup Kur'ân'ın geri bırakılacağı endişesinden hareketle hadis rivâyetini azaltmayı tavsiye etmiştir.

137 Muhammed b. Abdilhadi es-Sindî, *Hâşiyetü's-Sindî ale Süneni İbn Mace* (Beyrut: Dâru'l-Ceyl, ts.), 1/15; Muhammed b. Ali İbn Adem b. Musa, *Meşâriku envâri'l-vehhace ve metâliu esrâri'l-behhâce fi şerhi Süneni İbn Mace* (Riyad: Dâru'l-Muğni, 1427/2006), 1/397; İnan, *Hicri Birinci Yüzyılda Hadis Kitâbeti* (Hz. Peygamber sonrası), 132,133; Ali Çelik, "Hz. Ömer'in Hadisçiliği", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1995), 259-260.

138 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5/143.

139 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7/145.

140 İnan, *Hicri Birinci Yüzyılda Hadis Kitâbeti* (Hz. Peygamber sonrası), 143-149.

Hadis rivâyetinin azaltılmasına yönelik bir kısım yönlendirmeler rivâyet etmekten veya rivâyetin kendisinden değil, nakletmek için uygun şartların oluşmadığı harici unsurlardan kaynaklanmaktadır. Konuyla ilgili olarak Hz. Peygamber toplumsal yozlaşma ve fitnenin yaygınlaşacağı zamanlarda hadis konusunda yalan söyleyenlerin olacağına dikkat çekmiş, rivâyet etmek ve hadis almakla ilgili bir bilinç oluşturulmaya çalışmıştır. Bu durum hadis almak ve nakletmek konusunda birtakım çekincelere neden olmuş, bazı isimler bu bozulmalardan hareketle işittiği hadislerle kayıtsız kalmışlardır. Ayrıca tarih içerisinde hadis rivâyetiyle tanınan birçok isim, işittiği hadisi anlamayan, ona gereken değeri vermeyen birine hadis aktarmayı yanlış görmüş bu konuda titizlik göstererek, herkese hadis nakledilmeyeceğine dair önemli yönlendirmelerde bulunmuştur. Âyet ve hadislerin, birlik ve beraberliği özendirir; ihtilaf ve fesattan sakındıran öğretileri de hadis rivâyeti açısından önemli etkiler oluşturmuştur. İnsanların yanlış anlayacağı, izahı kolay olmayan, ihtilafli hususlarda rahatça rivâyette bulunmak, onları birtakım yanlışlara, ihtilafa, fitne ve fesada sürükleyeceği endişesiyle rivâyet etmekten geri duran, bunu tavsiye eden isimler görmek mümkündür.

Hadis rivâyetini azaltan diğer bir unsur da bu konuda takip edilen yöntem ve tarzla ilgilidir. Hadis rivâyeti bir çeşit eğitim faaliyetidir. Hz. Peygamber hadis öğretirken tedrici bir metot takip ederek insanlara aralıksız ve aşırı bilgi yüklemelerinde bulunmamış, muhataplarını bıktırmamıştır. Aceleci olmayan bir üslupla müzakere ve tekrara imkân vermiştir. Rivâyet faaliyetleriyle tanınan bazı isimler de Allah Rasûlü'nün yönlendirme ve etkisiyle hadis naklinde teenni ile hareket etmiş, çok rivâyeti hoş karşılamamıştır. Uygulamanın ön plana çıktığı öğretim faaliyetlerinde nesiller arası tecrübe aktarımının belirleyici bir etkisi olmuştur. İslâmî ilimlerde hoca talebe ilişkisi olarak ifade edebileceğimiz bu etkileşim hadis ilminde de kendisini göstermiştir. Bazı öğrenciler hocalarının az rivâyette bulunduğunu belirterek kendileri de az rivâyette bulunmuşlardır.

Kanaatimizce hadis rivâyetini arttırmayı hoş karşılamayan, onda ihtiyatlı olmaya sevk eden haberlerin genele yakını hadislerin asıllarını korumak konusundaki bilinç ve râvilerin konuyla ilgili titizlikleri olarak değerlendirilmiştir. Oysa rivâyet etmeyi azaltan, ondan sakındıran unsurlar sadece hadisin sıhhatini korumaya yönelik bir endişeden hareketle yapılmamıştır. Kimi zaman haberi aktaran râvilerin rivâyetle ilgili geliştirdikleri tutumlar, kimi zaman hedef kitlenin anlayış seviyesi ve onları yanlış yönlendirmek endişesi, kimi zaman da aktarımla ilgili yöntem ve teknikler hadis rivâyetinden geri bırakan unsurlar olarak kendisini göstermektedir. Hadis tarihi ve usûlünde, selefin rivâyet etmek konusundaki titizlikleri ifade edilirken bu hususlar da göz önüne alınarak onların rivâyet etmekten geri durduğu belirtilmelidir.

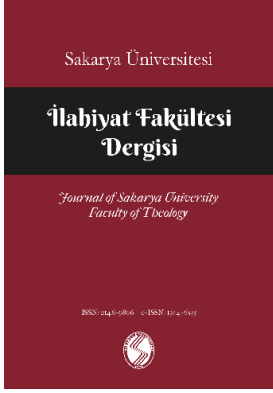
Çalışmaya yönelik belirtilmesi gereken en önemli sonuçlardan biri, ilgili rivâyetlerin günümüze taşınması gereken mesajları ile ilgilidir. Hadis rivâyetinden geri bırakan unsurlar sadece tarihi bir gerçeklik değildir. Din ve ilim adına birtakım faaliyetler yapmak düşüncesinde olan günümüz akademisyenleri, hocaları, nasihatçileri vb. kimseler de bu maddelerde ifade edilen hassasiyetler doğrultusunda hadise müracaat etmelidir. Muhatabın anlayış seviyesi ve ilmi birikimi göz önüne alınması gereken önemli bir değişkendir. Özellikle hedef kitlenin seçilemediği ve kontrol edilemediği televizyon, radyo ve sosyal medya gibi iletişim organlarında her fırsatta, her türlü rivâyeti geliş güzel bir şekilde ifade etmek olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Herhangi bir yanlış yönlendirmeye ve anlayışa sebep olmaktansa rivâyet etmektен geri durmak, muhaddislerin tercih ettiği bir prensip olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynakça

- Kur'ân-ı Kerim Meâli*. çev. Halil Altıntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2. Basım, 2005.
- Abdurrezzâk, Ebû Bekr ibn Hemmâm b. Nafi'. *el-Musannef*. thk. Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî. 11 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1403/1982.
- Ağırman, Mustafa. "Hz. Peygamber'in Mescidde Yaptığı Sohbetler". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (2007), 100-123.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel. *el-İllet ve ma'rifetü'r-ricâl*. thk. Vasiyullah b. Muhammed. 3 Cilt. Riyad: Dâru'l-Hânî, 1422/2001.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel. *el-Müsned*. thk. Şu'ayb Arnavud - Adil Mürşid. 45 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2000.
- Ali b. Ca'd, Ebû'l-Hasen el-Cevherî. *Müsnedü İbni'l-Ca'd*. thk. Âmir Ahmed Haydar. Beyrut: Müessesetü Nadir, 1410/1989.
- Alûsi, Mahmud Şükri b. Abdillâh b. Mahmud. *Bulûğu'l-erab fi ma'rifeti ahvâli'l-Arab*. thk. Muhammed Behçet el-Eserî. Dâru'l-Kitâbî'l-Mısırî, 2. Basım, ts.
- Beyhakî, Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali. *es-Sünenü'l-kübra*. thk. Muhammed Abdülkâdir 'Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 3. Basım, 1424/2003.
- Beyhakî, Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali. *el-Medhal ilâ Süneni'l-kübra*. thk. Muhammed Ziyaurrehman el-A'zamî. Kuveyt: Dâru'l-Hulefa Li'l-Kitabî'l-İslâmî, ts.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Züheyr b. Nasr. Beyrut: Dâru Tevki'n-Necât, 1422/2001.
- Cevherî, Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdillâh. *Müsnedü'l-Muvatta*. thk. Lütfü b. Muhammed es-Sağır - Taha b. Ali. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1418/1997.
- Çelik, Ali. "Hz. Ömer'in Hadisciliği". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1995), 251-275.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdirrahman b. el-Fazl. *es-Sünen*. thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî. 4 Cilt. Riyad: Dâru'l-Muğni, 1412/1991.
- Demil, Emine. "Hadisler Çerçevesinde Hz. Peygamber'in Eğitim Metodu". *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi* 5/2 (2019), 216-234.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd. 4 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Asriye, 1435/2014.

- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali. *Müsnedü Ebî Ya'lâ*. thk. Hüseyin Selim Esed. 13 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, 1404/1983.
- Ece, Abdurrahman. "Hadisler Bağlamında Hz. Peygamber'in Eğitim ve Öğretim Metodu". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/10 (2019), 291-314.
- Çamrî, Ebû Asım Nebil b. Haşim. *Fethu'l-Mennân şerh ve tahkik kitâbu'd-Dârimî*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye -Mektebetü'l-Mekkiye, 1419/1998.
- Hâkim en-Nisâbü'rî, Ebû Abdillâh el-Hâkim Muhammed b. Abdillâh. *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*. thk. Mustafa Abdulkadir Atâ. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1411/1990.
- Hatib el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit. *Şerefü ashâbi'l-hadis*. thk. Muhammed Said Hatiboğlu. Ankara: Dâru İhyâi's-Sünneti'n-Nebeviyye, ts.
- Hatib el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit. *Takyîdü'l-ilm*. Beyrut: İhyau Sünneti'n-Nebevî, ts.
- Hatib el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *el-Câmi' li-ahlâki'r-râvî ve âdâbi's-sâmi'*. thk. Muhmûd et-Tahhân. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 1403/1982.
- Hatib el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *İktizâu'l-ilmî'l-amel*. thk. Elbânî. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1397/1977.
- Hererî, Ebû Yâsin Muhammed el-Emîn b. Abdullâh b. Yûsuf b. Hasan el-Ürmî. *el-Kevekbü'l-vehhâc ve'r-ravzu'l-behhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*. 26 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Minhâc - Dâru Tavkî'n-Necât, 1430/2009.
- İbn Abdilber el-Kurtûbî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed. *Câmi' u beyâni ilm ve fadlih*. thk. Ebu'l-Eşbâl ez-Züheyrî. 2 Cilt. Sudi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzî, 1415/1994.
- İbn Adem b. Musa, Muhammed b. Ali. *Meşâriku envâri'l-vehhâc ve metâliu esrâri'l-behhâc fî şerhi Süneni İbn Mace*. Riyad: Dâru'l-Muğnî, 1427/2006.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed. *el-Musannef*. thk. Kemal Yusuf el-Hût. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409/1988.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *el-İsâbe fi temyîzi's-sahâbe*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1994.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Fethu'l-bârî*. thk. Abdulazîz b. Abdillâh b. Bâz. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1379/1959.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Tehzîbü't-Tehzîb*. 12 Cilt. el-Hind: Matbaatu Daireti'l-Mearifi'n-Nizamiyye, 1326/1908.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed ed-Dârimî el-Bustî. *es-Sikât*. thk. Muhammed Abdülmuîd Han. 9 Cilt. Haydarâbâd: Dâiretü'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, 1393/1973.
- İbn Mâce, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezid el-Kazvînî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 2 Cilt. Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübî'l-Arabî, ts.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed. *et-Tabakât*. thk. Muhammed Abdülkâdir 'Atâ. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1410/1989.
- İmam Mâlik, Mâlik b. Enes b. Mâlik. *el-Muvatta*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, 1406/1985.
- İnan, Sait. *Hicri Birinci Yüzyılda Hadis Kitâbeti (Hz. Peygamber sonrasi)*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021.

- Kâdî İyaz, Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ el-Yahsubî. *el-İlmâ' ilâ ma'rifeti usûli'r-rivâye ve takyîdi's-semâ'*. thk. Seyyid Ahmed Sakar. Kahire / Tunus: Dâru't-Turâs / Mek-tebetü'l-Atikiyye, 1390/1970.
- Karataş, Mustafa. *Rivâyet Tekniği Açısından Hadislerin Sayısı*. İstanbul: Ensâr Neşriyat, 2017.
- Kuzudişli, Bekir. *Hadis Rivâyetinde Bağlam*. Klasik Yayınları, 2020.
- Ma'mer b. Râşid, İbn Ebî Amr Râşid el-Ezdî. *el-Câmi'*. thk. Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî. 2 Cilt. Beyrut: Tevzî'u'l-Mektebi'l-İslâmî, 2. Basım, 1403/1982.
- Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf. *Tehzîbu'l-Kemâl fi esmâi'r-ricâl*. thk. Beşşar Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400/1980.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1412/1991.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahya b. Şeref. *el-Minhâc şerhu Sahihi Müslim b. el-Haccâc*. 18 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, 2. Basım, 1392/1972.
- Râmhürmüzî, Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen b. Abdirrahmân. *el-Muhaddisü'l-fâsil beyme'r-râvî ve'l-vâ'i*. thk. Muhammed Accâc Hatib. Beyrut: Dâru'l-Fikir, 3. Basım, 1391/1971.
- Sindî, Muhammed b. Abdilhadi. *Hâşiyetü's-Sindî ale Süneni İbn Mace*. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, ts.
- Şahin, Sami. "Viâeyn Rivâyeti veya Ebû Hureyre'nin Ölümüne Sebep Olabilecek Gizli Bilgiler". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2004), 93-108.
- Şakir, Ahmed Muhammed. *el-Bâisü'l-hasis şerhu İhtisârî Ulumi'l-Hadis*. Riyad: Dâru İbni'l-Cevzî, 1435/2014.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemu'l-kebir*. thk. Hamdî b. Abdul-mecid. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, 1415/1994.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *es-Sünen*. thk. Beşşar Avvâd Ma'rûf. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslami, 1403/1982.
- Veki', Ebu Bekr Muhammed b. Halef b. Hayyân. *Ahbârü'l-kudât*. thk. Abdulaziz Mustafa el-Merağî. 3 Cilt. Beyrut / Riyad: Âlemü'l-Kutub / Mektebetü'l-Medâin, 1366/1947.
- Yılmaz, Harun. "Bir 7./13. Yüzyıl Âliminin Gözünden Eğitim: Nevevî'nin Hoca ve Talebe Âdâbına Dair Görüşleri". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 58/58 (26 Haziran 2020), 1-23. <https://doi.org/10.15370/maruifd.758371>
- Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şu'ayb Arnavut. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1984.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Tezkiretü'l-huffâz*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1998.

Hadis Rivâyet Etmekten Alıkoyan Unsurlar

Sait İnan

Gaziantep İslam Bilim
ve Teknoloji Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi
Hadis Ana Bilim Dalı

sait.inan@gibtu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-3850-9158>

Araştırma Notu Bilgi Formu

Yazar(lar)ın Katkısı

Makale tek yazarlıdır.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Destek/Destekleyen Kuruluşlar

Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, kâr amacı gütmeyen veya özel sektörlerden hibe alınmamıştır.

Etik Onay ve Katılımcı Rızası

“Hadis Rivâyet Etmekten Alıkoyan Unsurlar” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel etik ve alıntı kurallarına uyulmuş olup toplanan veriler üzerinde hiçbir tahrifat yapılmamıştır. Herhangi bir etik ihlalle karşılaşılması durumunda *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*'nin yükümlülüğü olmayıp tüm sorumluluk yazara aittir.